

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМ УПРАВЛІННЯ У ПОЛІТИЧНІЙ СФЕРІ

У статті актуалізуються гендерні аспекти проблем управління у політичній сфері у межах Програми розвитку ООН «Цілі розвитку тисячоліття, встановлені для України». Розглядаються особливості показника культури країн «рівень фемінності – маскулінності», лідерської поведінки жінок і чоловіків, чоловічі (маскулінні) та жіночі (фемінні) ознаки управління.

Ключові слова: гендерні аспекти управління, фемінність, маскулінність, ідентичність та додатковість політичного лідерства, гендерні індикатори, «Цілі розвитку тисячоліття, встановлені для України», гендерне інтегрування.

В статье актуализируются гендерные аспекты проблем управления в политической сфере в пределах Программы развития ООН «Цели развития тысячелетия, установленные для Украины». Рассматриваются особенности показателя культуры стран «уровень феминности – маскулинности» лидерского поведения женщин и мужчин, мужские (маскулинные) и женские (феминные) признаки управления.

Ключевые слова: гендерные аспекты управления, феминность, маскулинность, идентичность и добавочность политического лидерства, гендерные индикаторы «Цели развития тысячелетия, установленные для Украины», гендерное интегрирование.

This research paper deals with the actualization of gender aspects of management issues in the political sphere within the Program of United Nations development «Millennium Development Goals for Ukraine». The peculiarities of culture indicator of the countries «level of femininity – masculinity», leadership behavior of women and men, men (masculine) and female (feminine) management features are considered in this article.

Key words: gender aspects of management, femininity, masculinity, identity and addition of political leadership, gender indicators, «Millennium Development Goals for Ukraine», gender integration.

Політичні рішення (законодавчі, державно-стратегічні, вузькогалузеві), які, на перший погляд, здаються гендерно нейтральними, можуть по-різному впливати на чоловіків і жінок, навіть якщо такий вплив не був запланованим. Невраховання гендерних аспектів розвитку суспільства призводить до посилення соціально-економічної диференціації населення залежно від статі, невідповідності фактичних можливостей жінок та чоловіків, задекларованої Конституцією України рівності статей та настанов демократичного суспільства. Більш того, існування гендерної нерівності сповільнює можливості економічного зростання, послаблює систему державного управління та знижує ефективність стратегій людського розвитку. Цим визначається актуальність даної статті.

За останні роки помітно збільшився інтерес до проблем, пов'язаних з чоловічими (маскулінними) та жіночими (фемінними) ознаками управління у

політичній сфері. Враховуючи зобов'язання України, проголошені на міжнародному рівні, щодо наближення до гендерного паритету в представницьких органах влади та на вищих щаблях державного управління, метою авторки статті є актуалізація гендерних аспектів проблем системи управління у політичній сфері.

Вивчення гендерних аспектів політики відоме завдяки науковим дослідженням як вітчизняних учених, так і учених з інших країн. Так, наприклад, норвезький учений, професор антропології Герт Гофстеде проводив дослідження з 1960 до 1980 рр. у багатьох країнах світу, опитавши понад 60 тисяч респондентів щодо культури суспільства:

- мужність є проявом наполегливості, домінування і незалежності;
- жіночність як ознака взаємозалежності, співчуття та емоційної відкритості.

Згідно з його теорією, є країни, що більше орієнтовані на чоловіче, а інші – на жіноче начало.

Необхідно також зазначити, що запропоновані ще інші якості суспільства: «несприйняття невизначеності», «індивідуалізм – колективізм», «дистанція влади», «ставлення до статусу» [1].

Г. Гофстеде вивчив 40 країн та оцінив їх за вказаними та деякими іншими критеріями. Щодо

критерію «мужність – жіночність» було отримано таку картину. Чим більше число, тим значніше чоловіче начало, а чим воно менше, тим сильніше жіноче начало в культурі тієї чи іншої країни (табл. 1 і табл. 2) [1].

Таблиця 1

Країна	Мужність – жіночність
Аргентина	56
Австралія	61
Австрія	79
Бельгія	54
Бразилія	49
Велика Британія	66
Венесуела	73
Німеччина	66
Гонконг	57
Греція	57
Данія	16
Індія	56
Ізраїль	47
Іран	43
Ірландія	68
Іспанія	42
Італія	70
Канада	52
Колумбія	64
Мексика	69
Нідерланди	14
Нова Зеландія	58
Норвегія	8
Пакистан	50
Перу	42
Португалія	31
Сінгапур	48
США	62
Таїланд	34
Тайвань	45

Таблиця 2

Місце	Країна	Рівень фемінізації	Кількість жінок у парламентах	Кількість жінок серед керівників підприємств	Кількість жінок серед техпрацівників	Частина жіночої зарплати
1	Норвегія	0,795	39,4	30,9	57,5	42
2	Швеція	0,784	40,4	38,9	64,4	45
3	Данія	0,728	33,0	20,0	62,8	42
4	Фінляндія	0,719	33,6	26,4	62,3	41
5	Нова Зеландія	0,718	29,2	32,3	47,8	39
6	Канада	0,700	19,3	42,2	56,1	38
7	США	0,671	11,2	42,2	52,7	41
8	Австрія	0,667	25,1	19,2	48,6	34

9	Німеччина	0,661	25,5	19,2	43,0	35
10	Нідерланди	0,660	28,4	15,0	44,2	34
11	Австралія	0,659	20,5	43,3	25,0	40
12	Швейцарія	0,642	20,3	27,8	23,8	30
13	Люксембург	0,631	20,0	8,6	37,7	25
14	Барбадос	0,602	18,4	37,0	52,1	40
15	Бельгія	0,591	15,4	18,8	50,5	33
16	Італія	0,573	10,0	37,6	46,3	31
17	Тринідад і Табаго	0,571	19,4	23,3	53,3	30
18	Португалія	0,556	13,0	36,6	52,4	34
19	Багамські острови	0,544	10,8	26,3	56,9	39
20	Велика Британія	0,543	7,8	33,0	43,7	35
21	Іспанія	0,542	19,8	12,0	48,1	29
22	ПАР	0,531	23,7	17,4	46,7	31
23	Куба	0,523	22,8	18,5	47,8	31
24	Ірландія	0,521	13,7	17,3	48,0	26
25	Угорщина	0,510	11,4	58,2	49,0	40
26	Коста-Ріка	0,494	15,8	21,1	44,9	27
27	Болгарія	0,487	13,3	28,9	57,0	41
28	Китай	0,481	21,0	11,6	45,1	38
29	Гватемала	0,476	12,5	3,4	45,2	21
30	Ізраїль	0,475	7,5	18,7	54,1	38
31	Мексика	0,473	13,9	20,0	43,6	25
32	Беліс	0,470	10,8	36,6	38,8	18
33	Ганна	0,469	20,0	12,8	47,5	26
34	Японія	0,465	7,7	8,5	41,8	34
35	Філіппіни	0,459	11,5	33,7	62,7	31
36	Панама	0,459	9,7	27,6	49,2	28
37	Суринам	0,457	15,7	21,5	69,9	26
38	Колумбія	0,455	9,8	27,2	41,8	33
39	Ботсвана	0,455	9,8	27,2	41,8	39
40	Франція	0,452	6,1	9,4	41,4	39
41	Лесото	0,450	11,2	33,4	56,6	30
42	Польща	0,433	13,0	15,6	60,4	39
43	Мозамбiк	0,430	25,2	11,3	20,4	41
44	Сальвадор	0,429	10,7	25,3	44,4	28
45	Зiмбабве	0,429	14,7	15,4	40,0	37

Слід зазначити, що наведені оціночні таблиці гендерних індикаторів з'явилися на початку 1980-х років [1].

У світовій статистиці також використовуються показники маскулітності й фемінності. Наприклад, за методикою ООН показники фемінності розраховуються як середня величина із таких гендерних індикаторів/показників:

- частка жінок серед депутатів парламентів;
- вищого керівництва підприємств;
- інженерно-технічних працівників;
- співвідношення заробітної платні.

Відповідно до цих гендерних індикаторів/показників, у табл. 1 наведено дані 45 країн з використанням показника «рівень фемінності». Країни, для яких характерне жіноче начало, реалізують політику більшої збалансованості

статусу і ролей, що виконуються представниками тієї та іншої статі.

Разом з тим загальні жіночі та чоловічі проблеми для багатьох країн зберігаються до теперішнього часу. Одна з них, як підтверджено таблицею 2, частка жіночої заробітної платні в загальному обсязі платні не перевищує 45%. Тобто рівень оплати праці жінок нижчий, ніж рівень оплати праці чоловіків.

Наведені гендерні індикатори дають змогу робити порівняння, висновки та узагальнення про гендерну асиметрію та гендерний дисбаланс у зазначених та інших сферах окремо для кожної країни [1].

Щодо колишнього СРСР досліджувалися середні дані, а саме: співвідношення чоловіків та жінок, що були зайняті в різних сферах народного господарства, в роботі законодавчих та вико-

навчих органів влади, в КПРС, зокрема на керівних посадах. Незважаючи на різні оціночні методики і підрахунки, на той час для СРСР було характерним співвідношення маскулінності й фемінності приблизно 70 до 30, зі своїми історико-національними особливостями щодо кожної республіки. Тобто в радянській культурі домінувало чоловіче начало, хоча офіційна ідеологія пропагувала «все більше залучення жінок до питань управління країною, державою».

Авторитарний стиль керівництва, який був популярним за часів адміністративно-командної радянської системи, більше відповідав традиційному наборові ролей чоловіків, але саме такого стилю керівництва дотримувались і жінки-управлінці.

Практичне значення для визначення гендерних аспектів системи управління у політичній сфері має дослідження політичного лідерства як інституційного механізму. Традиційно лідерство як соціально-психологічний феномен вивчалось майже без урахування статі, тому що лідерська роль апріорно вважалась маскуліною. На керівних державних посадах, а також у масових громадсько-політичних організаціях, партіях в основному перебувають чоловіки, які й формують політику держави у її власне «чоловічому вбранні». Проте логічно припустити, що жінка-політик зможе більш компетентно оцінити проблеми жінок, що вона буде більш розумно, більш чутливо, більш адекватно представляти жіночу частину населення. Так само політику чоловічої статі простіше і зрозуміліше репрезентувати інтереси чоловіків як природно близької йому біо-психо-соціальної групи. Як зазначає вітчизняний учений В. О. Татенко, «...жіноче лідерство вибудовується не за одним, а принаймні одночасно за двома векторами: загальнолюдським і власне жіночим. Щоб стати лідером, жінка повинна довести чоловікам і жінкам, що вона краща за них у виконанні соціальних ролей і функцій загального значення, що вона ближче за інших жінок до ідеалу «жіночого». Ідентичний механізм лежить в основі формування і розвитку «чоловічого» лідерства» [2]. Можемо узагальнити, що гендерне дослідження проблеми політичного лідерства повинно орієнтуватися на два принципи: ідентичності та додатковості. Так політик-чоловік повинен бути здатний у кожній проблемі, яку він розв'язує, розрізнити, крім усього іншого, власне свій – чоловічий і власне жіночий інтерес, а також віднайти відповідні форми його задоволення. Те саме стосується і жінки-політика. Оскільки кожний конкретний політичний лідер не може рівною мірою враховувати і «свої», і «не свої» гендерні інтереси, набуває актуальності проблема пропорційної представленості в політиці лідерів як чоловічої, так і жіночої статі. Так у процесі демократичного розвитку українського суспільства виникає соціальне замовлення на жінок-керівників, жінок-лідерів, які віддають перевагу демократичному стилю спілкування з колегами.

Конструктивне поєднання гендерних аспектів у політичній діяльності, пропорційна представленість у ній лідерів від жінок і чоловіків суттєво збагачує суспільство, стимулює його творчу енергію, оптимізує процес прийняття рішень. Необхідно також брати до уваги, що інтереси тієї чи іншої соціальної групи можуть бути належно враховані, якщо їх представники становитимуть не менше як 30 відсотків від загальної чисельності осіб, які причетні до прийняття політичних рішень. У країнах із високим рівнем жіночого представництва у структурах влади (Фінляндія – 39,0 %, Норвегія – 35,8 %, Швеція – 33,5 %, Данія – 33,0 %) краще, ніж деінде, вирішуються проблеми екології, освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, досягається злагода у суспільному організмі. При цьому від жінок-політиків очікують не тільки захисту соціальних інтересів населення, конструктивного і активного вирішення специфічно жіночих проблем, а й іншого, відмінного від чоловіків, стилю роботи, способів розв'язання проблем» [3].

Проте, як свідчать результати досліджень учених різних країн, ставлення до жінок-лідерів, зокрема політиків, у нашому суспільстві є досить упередженим. Серед населення побутує думка, що жінці не місце у великій політиці. Жінки, які усупереч існуючій традиції обійняли високі посади, за даними досліджень суспільної думки, є ізольованими та маргіналізованими як політики «не тієї» статі. Якщо ж подивитись глибше, то вони не представляють й інтересів жінок як соціально-демографічної групи, не мають підтримки з боку жіночих організацій, не беруть участі у формуванні політики стосовно жінок [3], [4]. Виникає закономірне питання: чому склалася така парадоксальна ситуація, що жінки, залучені до формування та здійснення державної політики, не відображають інтересів жіночої частини населення, і що треба зробити для того, щоб вони захотіли і змогли бути їх активними представницями? Це одна з проблем, яка потребує свого осмислення і вирішення.

Наступна проблема пов'язана з досить розповсюдженою думкою ряду дослідників щодо відсутності суттєвих відмінностей між лідерською поведінкою жінок і чоловіків. Дійсно, в цій поведінці є чимало схожого. І чоловік, і жінка можуть у соціальній ролі політичного лідера стверджуватись як людина взагалі (загальнолюдський вектор). Але вони можуть проявити себе ще й у гендерній ролі чоловіка і жінки (вектор «іншості»). Саме за таких умов вони отримують можливість максимального самоствердження і самовиявлення, а отже, будуть спроможні більш ефективно виконувати свої соціальні функції.

Варті уваги результати досліджень, проведених в інших сферах діяльності, які підтверджують наявність типологічних особливостей жіночого і чоловічого лідерства. Тому є підстави сподіватись, що й у галузі політичного лідерства існують такі відмінності.

Так, відзначається різниця між стилями роботи жінки-політика та політика-чоловіка. Помітною є тенденція запровадження свого «жіночого стилю». Це означає, що починає змінюватись сам стиль ділових стосунків, вони стають гнучкішими, багато правильних рішень приймаються виважено, з урахуванням інтуїції, властивої, як правило, жінкам [5].

Звичайно, питання про стиль роботи – доволі суперечне і багато в чому залежить від суб'єктивної точки зору – хто не хоче бачити жіночого стилю в політиці, той його не помітить. У більшості випадків відзначаються позитивні якості жінки-політика. Наголошується, що жінки більш терплячі в спілкуванні з іншими, прагнуть більшою мірою досягти гармонії і тому надають перевагу компромісу, а не конфронтації, колегіальному, а не ієрархічному способу прийняття рішень. У жінок більш прагматичний підхід, порівняно з чоловіками («її змушує життя бути більш практичною, доводити справу до кінця»). У жінок, порівняно з чоловіками, більше розвинене почуття обов'язку щодо роботи, вони рідше відсутні на сесіях та засіданнях [6].

Окреслені переваги значною мірою породжені уявленням про «сімейну жінку» і переносяться на імідж жінки-політика. Якщо критикується «жіночий стиль» у політиці, то знову ж таки, згадують негативні риси, які жінка виявляє в побуті, а не у професійній діяльності: жінки надто емоційні, суб'єктивні, вони надто практичні, заважає їх «дріб'язковість» та схильність бачити «суспільство як сім'ю» [6].

Крім того, жінки, які за тих чи інших причин включаються в політичну боротьбу, мають схильність до радикалізму, що в окремих випадках переходить в екстремізм. Це також відзначається однією з негативних рис жінок як політичних лідерів [7].

Відмічаються відмінності в проблемах, які політики-жінки та їх колеги-чоловіки визнають найбільш актуальними. Наприклад, жінки більше переймаються соціальними проблемами та більш активно підштовхують уряд до їх вирішення. Крім того, вони менше впевнені у завтрашньому дні та більш обачні, ніж чоловіки, і тому більше уваги приділяють таким питанням, як податок на охорона здоров'я, дитячі установи та пенсії. Тобто ефект, якого прагнуть досягти жінки-політики, – «олюднити» інтереси [8].

Жінки вбачають сенс політики в допомозі конкретним людям. Це специфічний «жіночий» елемент, який відповідає ролі жінки-матері, сенс якої визначається піклуванням про інших. Якщо вона не виконує цю вимогу, то нею опановує почуття невиконаного боргу. Виходить, що жінки сильніше, ніж чоловіки, відчувають особисту відповідальність, навіть якщо вони з тих чи інших причин не можуть вплинути на стан речей. Нерідко фрустрація провокується необхідністю виступу перед аудиторією, яка в більшості випадків упереджено ставиться до жінки-політика. Жінка, згідно з рольовими стереотипами суспіль-

ства, має бути м'якою, стриманою. Ці якості скоріше заважають більшості жінок бути успішними в політиці, побудованій за чоловічим сценарієм [9].

Ще одна особливість жінок-політиків полягає в тому, що вони прагнуть здійснювати моральну політику. Під «моральною політикою» розуміється наступне: відповідність засобів і способів тим високим цілям, які декларуються в програмних документах; діяльність не заради кар'єри, власного просування по службі, а заради ідеї; мета – не завоювання влади, а вироблення механізмів народовладдя; протистояння злу в усіх його проявах; захист несправедливо скривджених і т. ін. [10].

Існує думка, що жінки і визначають владу, і використовують її інакше, ніж чоловіки [11]. Саму владу в руках жінок цілий ряд дослідників бачить як більш кооперативну та менш конфронтаційну, ніж у руках чоловіків. Таку думку поділяє більшість жінок-політиків, що дозволяє сподіватися на існування іншого (відмінного від чоловічого), але не менш продуктивного підходу до розв'язання політичних проблем [12].

Досить важливою є теорія про співвідношення мови і влади, розроблена вченими феміністичного спрямування, які розглядають мову як засіб, яким кодується владна гендерна асиметрія. Багато еквівалентних слів, що стосуються і чоловіків, і жінок, мають різне представництво в мові. Наприклад, термін «політик» у масовій свідомості малює образ чоловіка. Якщо потрібно акцентувати, що політиком є жінка, для цього необхідно використовувати громіздку уточнюючу конструкцію – жінка-політик чи політик-жінка [12].

Відмінності, що існують між чоловіками й жінками, відмічені у дослідженні гендерних аспектів мовлення парламентарів ФРН. Російська дослідниця С. К. Табурова визначає, що жінки-політики надають перевагу гармонійній комунікації, мета якої – акцентувати спільність позицій, поглядів, виявляти солідарність та надавати підтримку. Конфліктні емоції у них виявляються переважно для самозахисту та підтримки товариша по партії, а не для ствердження власного іміджу. Чоловіки більш схильні до конфліктної комунікації, вони значно частіше, ніж жінки, намагаються перевести конфлікт з ділового на міжособистісний рівень. Жінки в конфліктній комунікації надають перевагу диспуту, в ході якого відбувається пошук істини, або переговорам, в яких намічається план дії. Тобто вони практикують більш діловий, продуктивний підхід, який сприяє успішному розв'язанню спорів. Їх мовна «поведінка» пряміша і відкритіша, як і має бути в діалозі рівних за статусом. Чоловіки, як правило, персоніфікують політичні протиріччя, йдуть шляхом ескалації конфлікту, розпалювання ворожнечі, що перешкоджає успішному розв'язанню проблем [13].

Як вважає відомий учений Г. Почепцов, жінка-політик має більш складний імідж, ніж політик-чоловік. Вона повинна мати в своєму іміджовому

портреті певні «чоловічі» риси (звідси – «залізна леді» Маргарет Тетчер, «сталена леді» Мадлен Олбрайт, «єдиний чоловік в українській політиці» Юлія Тимошенко). Але загалом у неї повинні переважати суто жіночі риси. Можливо, що такий «пульсуючий» імідж створює ускладнення для жінки-політика і заважає аудиторії пристосуватися до неї: тільки аудиторія починає зникати до «чоловічої» поведінки жінки-політика, раптом починає діяти жіноча іміджова модель. У результаті, не виникає необхідного рівня звикання, розпізнавання і передбачуваності [14].

Авторка поділяє точку зору про те, що імідж жінки-політика не відрізняється за своїм внутрішнім змістом від іміджу чоловіка, бо це визначається інтересами суспільства, політикою держави, а також суперечностями, які виникають на певних етапах розвитку суспільства. Тому сутнісну різницю потрібно шукати, насамперед, у ціннісних орієнтаціях та психологічних відмінностях чоловіків і жінок, що увійшли в політику.

Самі лідери-жінки і лідери-чоловіки запозичують один у одного ефективні поведінкові моделі, що ускладнює можливість їх розрізнення, гендерної типологізації, а отже, знову підштовхує до висновку про відсутність істотних відмінностей між цими моделями. Проте не варто поспішати з висновками, а необхідно глибше вивчити цю проблему.

Особливості сучасних політичних процесів у світі і в Україні спонукають науковців до пошуку нових підходів щодо пояснення та прогнозування різноманітних багаточисельних конфліктів між гілками влади, політичних криз, для проектування політики та вибору стилю і засобів національної політики. Сучасний етап державно-правового будівництва в Україні позначений інтенсивним і болісним пошуком принципово нових рішень на шляху глибоких перетворень у всіх сферах життя держави та суспільства. Серед численних проблем, які потребують уваги науковців, є визначення наслідків впливу політичної активності жінок на формування державних стратегій та на розвиток суспільства в цілому. А сучасні виклики, загострення протиріч, кризи та конфлікти при накопиченні досить загрозливого арсеналу зброї вимагають зміни категорично-агресивного маску-

лінного стилю прийняття політичних рішень на більш виважений, дипломатичний фемінний стиль прийняття політичних рішень. Тому розширення бази інституційної підтримки політики рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні – це об'єктивна реакція на зміни у загальносвітових, і зокрема європейських, підходах до політики гендерного інтегрування. Гендерне інтегрування – це реорганізація, покращення, розвиток і оцінка політичних процесів із застосуванням методики гендерної рівності в усіх сферах державної політики і на всіх її рівнях особами, які ведуть політичну діяльність (15). Цілями розвитку тисячоліття ООН, встановленими для України (Ціль 6 – Забезпечення гендерної рівності) передбачено до 2015 року забезпечити гендерне співвідношення на рівні від 30 до 70 % для будь-якої статі в представницьких органах влади та у вищих органах виконавчої влади, а також скорочення розриву у доходах жінок і чоловіків удвічі [16]. Відповідно до міжнародних зобов'язань, Україні для реалізації гендерного інтегрування необхідно:

- проявити політичну волю для здійснення аналізу існуючих гендерних стосунків і проведення змін у тих процесах державної політики, які сприяють підтриманню гендерної нерівності;
- визначити основні компоненти політики гендерної рівності;
- виявити статистичні дані для отримання правдивої інформації (статистичні індикатори) про сучасний стан гендерних відносин для усунення гендерної асиметрії і дисбалансу;
- застосувати та поширити знання гендерних теорій;
- посилити розуміння важливості гендерного інтегрування адміністративною структурою управління державою;
- забезпечити гендерне інтегрування необхідними фінансовими і людськими ресурсами;
- сприяти залученню жінок до участі у політичному й громадському житті, в процесах прийняття рішень (17).

Урахування в політиці гендерних аспектів змінить установки політичного процесу в цілому, спрямує центр уваги на людей і дасть можливість більш ефективно задовольнити їх практичні потреби.

ЛІТЕРАТУРА

1. Hofstede Geert and Associates. Masculinity and Femininity. The Taboo Dimension of National Cultures. – Sage Publications, 1998.
2. Татенко В. О. Соціальна психологія політичного лідерства: гендерний підхід (анотація спецкурсу).
3. Константинова В. Н. Женщины и проблемы политического лидерства / В. Н. Константинова // Женщины и социальная политика (гендерный аспект) / [отв. ред. З. Я. Хоткина]. – М., 1992. – С. 107–116.
4. Чикалова И. Партии и власть в США и Великобритании: Гендерная политика в 1970-1990-е годы / И. Чикалова. – Мн. : Тесей, 2000. – 288 с.
5. Іващенко О. Участь жінок у політиці України / О. Іващенко // Слово і час. – 1997. – № 2. – С. 72.
6. Взгляды женщин-парламентариев России на «женский вопрос» (результаты опроса женщин-депутатов Верховного Совета России) // Женщины и социальная политика (гендерный аспект) / Отв. ред. З. Я. Хоткина. – М., 1992. – С. 164–177.
7. Серегина И. И. Профессиональная карьера / И. И. Серегина // СОЦИС. – 1999. – № 4. – С. 78–81.
8. Дедерикс М. Хиллари Клинтон и власть женщин / М. Дедерикс. – М., 1995.
9. Взгляды женщин-парламентариев России на «женский вопрос» (результаты опроса женщин-депутатов Верховного Совета России) // Женщины и социальная политика (гендерный аспект) / [отв. ред. З. Я. Хоткина]. – М., 1992. – С. 164–177.

10. Константинова В. Н. Женщины и проблемы политического лидерства / В. Н. Константинова // Женщины и социальная политика (гендерный аспект) / [отв. ред. З. Я. Хоткина]. – М., 1992. – С. 107–116.
11. Грошев И. В. Гендерные представления о власти / И. В. Грошев // СОЦИС. – 2000. – № 12.
12. Чикалова И. Партии и власть в США и Великобритании: Гендерная политика в 1970–1990-е годы / И. Чикалова. – Мн. : Тесей, 2000. – С. 33–41.
13. Табурова С. К. Гендерные аспекты речевого поведения парламентариев (на материале парламентских дебатов ФРГ) / С. К. Табурова // СОЦИС. – 1999. – № 9. – С. 84–91.
14. Почепцов Г. Имидж и выборы. Имидж политика, партии, президента / Г. Почепцов. – К., 1997.
15. Сулова О. І. Законотворчість: забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків / О. І. Сулова, Е. Р. Рахімулов. – К. : «Заповіт», 2006. – 189 с.
16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www/ipu.org/wmn-e/regions.htm.
17. Саснко Ю. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / Ю. Саснко. – К. : Програма розвитку ООН, Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України, 2007. – 70 с.

Рецензенти: Багмет М. О., д.і.н., професор;
Плохих В. І., к.політ.н., доцент.

© Ярошенко В. М., 2010

Стаття надійшла до редколегії 09.11.2010 р.